

УДК 72.03:711.4.168:91.03

Дорошенко Ю. О.,

д.т.н., професор, Національний авіаційний університет,
ORCID 0000-0001-6050-4401, dua159@ukr.net

Мирошнікова К. Б.,

магістрант, Національний авіаційний університет
ORCID 0000-0003-0563-8989, katrinmiroshnik@gmail.com

ПЕРЕДУМОВИ РЕГЕНЕРАЦІЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЧАСТИНИ ІСТОРИЧНИХ МІСТ УКРАЇНИ (на прикладі міста Старокостянтинів Хмельницької області)

Анотація: у статті, за результатами попереднього аналізу, визначено підходи до збереження та реставрації архітектури історичних центрів міст України на прикладі міста Старокостянтинів Хмельницької області.

Ключові слова: регенерація, пам'ятки архітектури, історико-культурна спадщина, містобудівні структури, архітектурні домінанти, історичний центр міста.

Проблема дослідження. Сучасний стан історичних міст України характеризується наявністю багатьох проблем, пов'язаних з потребою і супутніми суперечностями збереження історико-культурної спадщини з одночасним перманентним удосконаленням міського середовища за умови композиційного забезпечення його неповторності. Зазначене є наслідком усього попереднього історичного розвитку вітчизняних архітектури і містобудування, де вивчення та узагальнення наявного досвіду відбувалося фрагментарно і безсистемно, історико-архітектурно-естетичні особливості враховувалися не повністю, а то й зовсім ігнорувалися, що призвело до втрати чи часткової руйнації цінного історичного середовища. Особливий інтерес під час проведення цього дослідження викликає забудова старих міст Західної України, особливо Волинського регіону, як найчисельнішої групи історичних міст, які характеризуються унікальними історичними та архітектурно-планувальними особливостями, та були певною мірою спотворені в різні періоди ХХ століття.

Міста західноукраїнського регіону на різних історичних етапах знаходилися під впливом багатьох різнопланових культур, тому забудова цих міст ставала різномірною, еkleктичною, інколи навіть антагоністичною, а міста набували характерно-неповторної регіональної риси – поєднання на одній території різних (національних, релігійних, часових тощо) архітектурних стилів

і особливостей. Ці міста мають велике історичне значення, оскільки в них наявні унікальні архітектурні ансамблі та пам'ятки архітектури:

- замки;
- церкви, монастирі, костели;
- ринкові площі і будівлі;
- оборонні укріплення і споруди;
- мости і шляхопроводи;
- містобудівні структури (вулиці, площі, історичний міський ландшафт).

Проте, слід констатувати, що нині майже всі такі міста втратили свій характерний історичний вигляд, багато історичних оборонних споруд, громадських і культових будинків було знесено чи перебудовано. Стан архітектурного середовища цих міст та їх історичних центрів нині нерідко визнається критичним, оскільки ті історико-архітектурні пам'ятки, що ще залишилися, втратили свій початковий вигляд і визначально притаманну їм функцію. Реконструкційно-відновлювальні роботи в історичних містах довгий час майже зовсім не проводилися, або ж епізодично розпочата поодинокі реконструкції мали тимчасовий показово-політичний характер і у кращому разі закінчувалися відродженням окремої будівлі без глибокого аналізу її первісної архітектури. Найгіршим наслідком минулої радянської епохи та перших років розбудови незалежної України стали втрата історичними містами своїх первісних історичних функцій як пам'яток архітектури та власне як певних історичних центрів.

Отже, за результатами аналізу реальної ситуації, можна виділити три аспекти актуалізації проблеми реконструкції історичних центрів малих міст Західної України:

1) руйнація та/або знищення пам'яток містобудування та архітектури, які мають історичну та культурну цінність (житлових та торгових будинків, ансамблів ринкових площ, громадських будівель, оборонних та культових споруд);

2) зростання у суспільстві інтересу до своєї культури, історії та архітектурно-містобудівної спадщини у зв'язку зі здобуттям Україною незалежності та розбудовою нової держави, прагнення відновити та зберегти архітектурно-містобудівну спадщину;

3) поява осіб (меценатів) та організацій, які цікавляться історичною спадщиною і готові спонсорувати її відновлення та подальше використання для культурного і економічного розвитку певних міст і регіонів та країни в цілому.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Різномасштабним питанням реконструкції пам'яток архітектури і містобудування присвячено праці

І.Грабаря, С.Давидова, М.Ільїна, В.Лаврова, П.Максимова, Є.Михайловського, зокрема, реконструкції міст у ХІХ столітті – В.Возлинської.

Методи дослідження архітектурної спадщини висвітлюються у роботах К. М. Афанас'єва, В. І. Балдіна, Є. Є. Водзинського. Методи реставрації та види реставраційних робіт, зокрема, деякі форми реставрації пам'яток оборонного зодчества, описано в працях А. Лесика [4], В. Заболотного [2], І. Глемжи, В. Косточкіна, С. Под'япольського [7]. Принципам реконструкції архітектурних споруд історичних ансамблів малих міст Західної України присвячено праці Н. Лещенко. Питаннями формування та ревіталізації середмість історичних міст України цікавиться О. Рибчинський [8].

Розробкою теоретичних та практичних проблем збереження історичної архітектурно-містобудівної спадщини займалися А. Беккер, В. Борусевич, Є. Водзинський, Я. Захватович, Ю. Йокілейто, М. Каплінська, Є. Михайловський, О. Пруцин, Я. Прушинський, Е. Пучін, Ю. Ранінський, Б. Римашевський, Т. Трегубова, О. Чернер, А. Щенков та ін. Цими дослідниками закладено методологічні підвалини реконструкції і регенерації архітектурно-історичної спадщини, висвітлено її різні аспекти, зокрема, введено та обґрунтовано поняття історико-архітектурного середовища та історичного міста, розроблено систему визначення цінності архітектурної спадщини, акцентовано увагу на понятті автентичності пам'ятки, розроблено методологію реставраційного процесу [3]. При цьому слід відмітити, що сучасний науковий контекст реставрації архітектурно-містобудівної спадщини та регенерації історико-архітектурного середовища міститься у працях М. Бєвза, В. Вечерського, Ю. Йокілейто, Дж. Кемпа, К. Кейпла, С. Кравцова, О. Пламеницької, Л. Прибеги [6], П. Ричкова, О. Рибчинського, Н. Стенлі-Прайса, С. Топилко та ін.

Методологічні основи історико-містобудівних досліджень, зокрема, типологізація розпланувально-просторових структур історичних міст, методи планіметричного, композиційного та типологічного аналізу містобудівних об'єктів, розроблено у працях вітчизняних дослідників М. Бєвза [1], У. Іваночко, Ю. Ідак, С. Кравцова, В. Петрика, Г. Петришин, О. Рибчинського, П. Ричкова, С. Топилко та польських науковців В. Каліновського, М. Ксьонжека, К. Куснежа, Я. Пуделка та ін.

Метою статті є презентація результатів дослідження, спрямованого на визначення передумов регенерації центральної частини історичних міст України на прикладі міста Старокостянтинів Хмельницької області.

Основні результати дослідження. Старокостянтинів – місто обласного значення Хмельницької області України. Це місто належить до малих

історичних міст України, у якому знаходяться п'ять архітектурних пам'яток національного значення та численні пам'ятки місцевого значення.

Високий рівень цінності міських територій в історичному центрі Старокостянтинова, де розташовані пам'ятки архітектури та містобудування, зумовлюється та характеризується:

- досить високою збереженістю первісної містобудівної і планувальної структури центральної частини міста;
- високими природно-ландшафтними якостями;
- відверто низькою збереженістю історичних громадських споруд та рядової забудови.

План Старокостянтинова, датований 1794 роком, наведено на рис. 1.

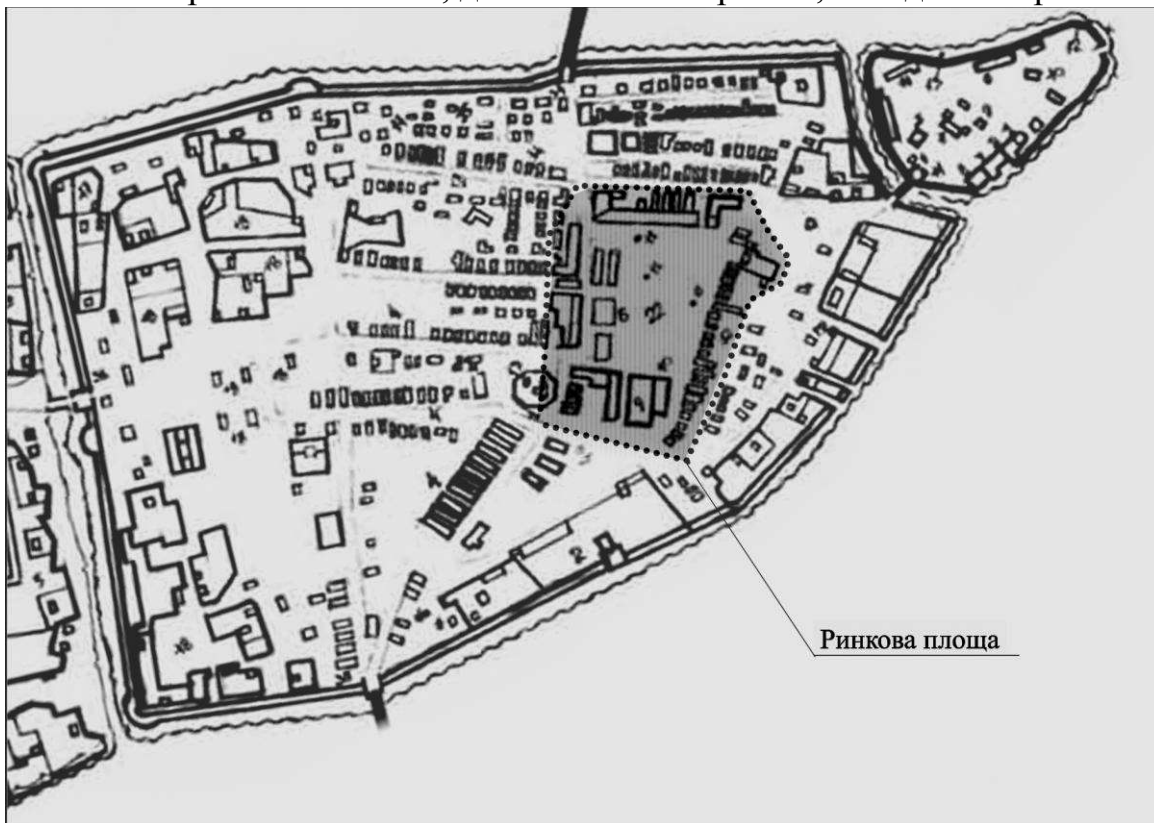

Рис. 1. План Старокостянтинова 1794 року

Упродовж усього історичного розвитку Старокостянтинова формування його центру та характер облаштування міських територій пов'язуються і здебільше визначаються заплавами річок Случ та Ікопоть. Їх геоморфологічні особливості зумовили компактність формування архітектурно-планувальної організації історичної частини міста, яка розміщується переважно в межах першої та другої надзаплавних терас.

Існуюча планувальна структура історичного центру міста остаточно сформувалася на початку XIX століття. Слід відмітити, що в основі сучасного планування розглядуваної міської території зберігається його середньовічний варіант, характерною особливістю якого було тяжіння міських кварталів до

транзитної магістралі. Будівництвом замку було остаточно закріплено історично сформовану містобудівну ситуацію.

У сучасному місті існують два планувальних та функціональних вузли – територія старого міста (територія вздовж вулиці Грушевського) та територія в районі перетину вулиць Грушевського та Орджонікідзе, що на правому березі річки Ікопоті. Разом з цим значний потенціал щодо подальшого її розвитку має територія в районі перетину вулиць Попова та Миру, яку слід розглядати як новий адміністративний центр міста, що нині знаходиться на етапі його формування і розвитку (рис. 2).

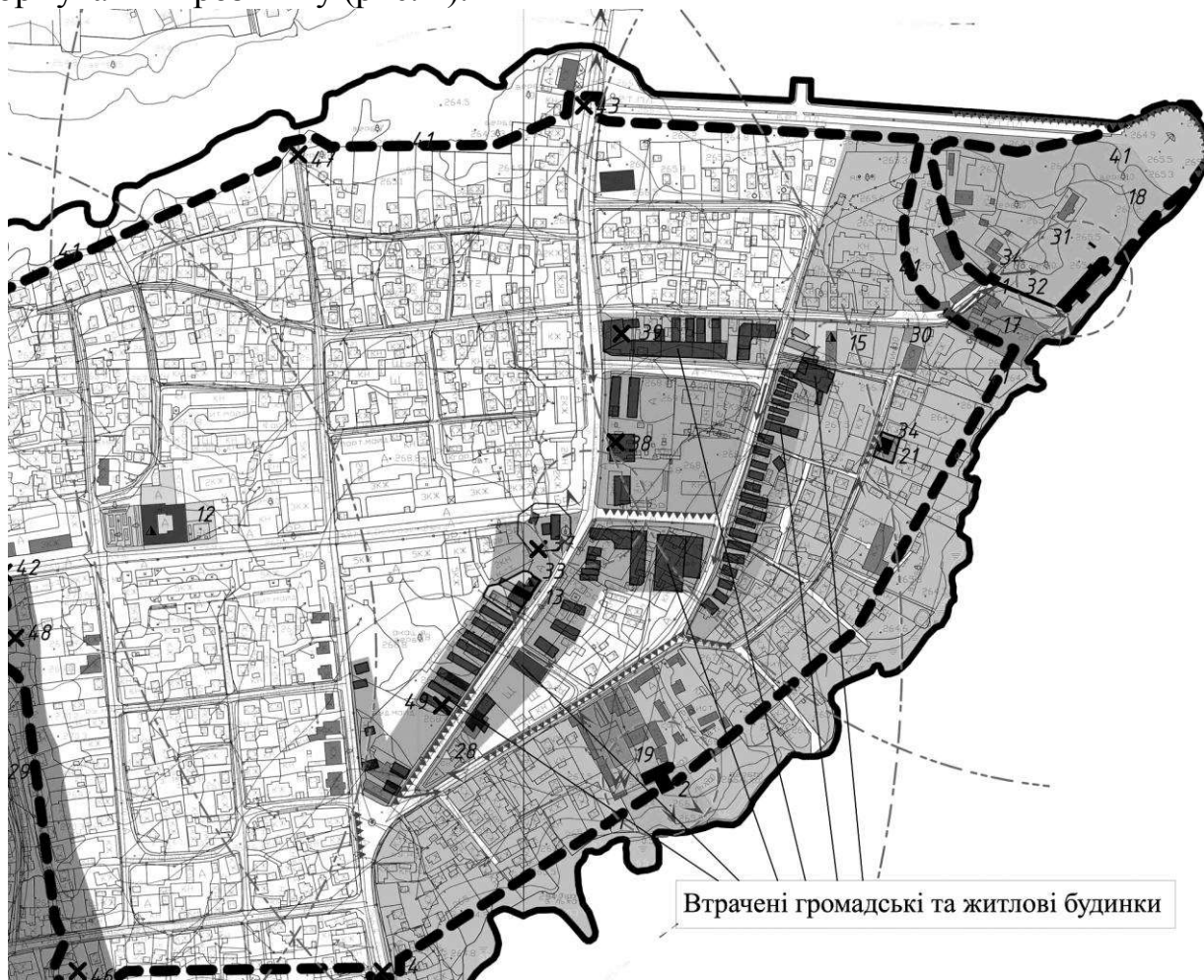

Рис. 2. До аналізу історичної та сучасної містобудівної цінності території історичного ареалу міста Старокостянтинів Хмельницької області

Аналізуючи сучасну містобудівну ситуацію, слід зазначити, що території, які мають найбільше історико-культурне значення (Замок князів Острозьких та комплекс споруд Домініканського костелу з вежею), досить слабо інтегровані до реальної містобудівної структури. Такий стан зумовлюється втратою цими спорудами свого первинного функціонального призначення та їх розташуванням за межами впливу існуючих громадських центрів.

Характерною особливістю архітектурно-просторової композиції історичного центру міста Старокостянтинова є значний рівень збереженості характерних міських просторів в історичній частині міста, що представлені садибною забудовою кількох типів. Основною ж ознакою сучасного міста є унікальна збереженість ролі історичних доміант в сучасній міській структурі. Тут насамперед слід відзначити роль оборонної башти XVI століття по вулиці І. Федорова, 34, яка донині продовжує відігравати роль містобудівної доміанти загальноміського значення. Зона її видового впливу сягає далеко за межі міської забудови. Другою спорудою, яка виступає характерною архітектурною доміантою для значної території міста, є будівля млина. Загалом, ці дві споруди й становлять основу усієї висотної композиції міста.

Для здійснення цілеспрямованої регенерації основних архітектурних ансамблів історичного ареалу центральної частини міста Старокостянтинова було виконано його макетування (засобами комп'ютерного моделювання), результати якого представлено на рис. 3.

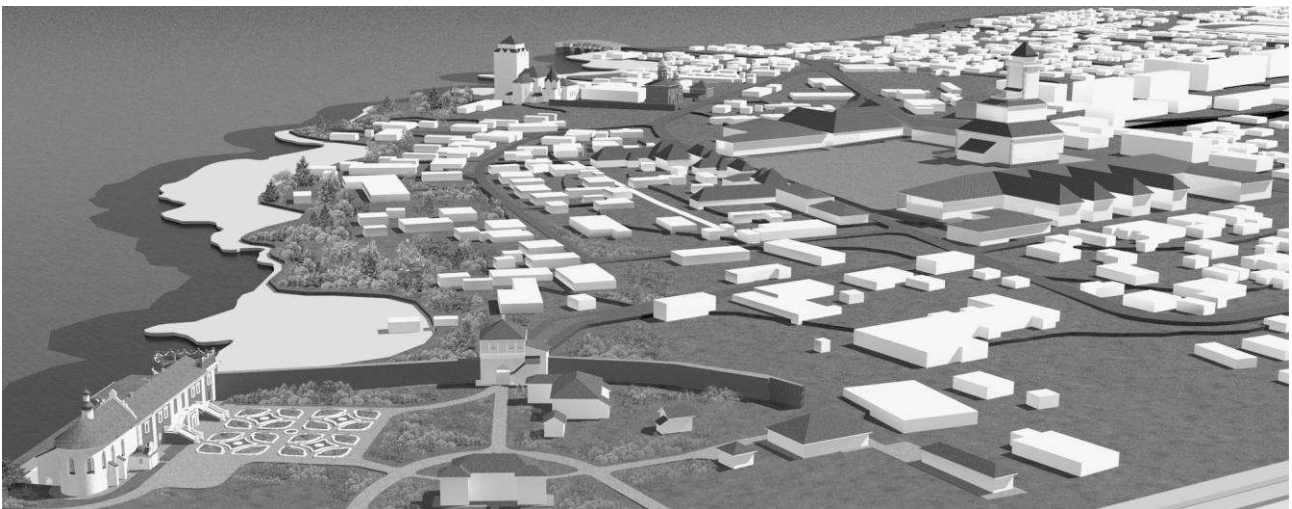

Рис.3. Макетування центральної частини міста Старокостянтинова для регенерації основних архітектурних ансамблів його історичного ареалу

У межах історичного центру міста переважають планувально-замкнені міські простори, що зумовлюється досить щільною забудовою середмістя. У той же час, завдяки значному за площею водосховищу, найцінніші архітектурно-історичні комплекси міста беруть активну участь у формуванні видового ландшафту міста по річці Случ.

Наразі слід зазначити, що сучасне місто Старокостянтинів уже втратило одну з своїх важливих планувальних структур – ринкову площу з ансамблем громадських та ринкових споруд. Існуючій забудові властива дисгармонійність. Вона не створює висотного конкурентного середовища для історичних пам'яток архітектури. Проте, заповнюючи собою візуальні простори навколо

об'єктів культурної спадщини, здійснює безпосередній вплив (не завжди позитивний) на образне сприйняття історичної частини міста, засмічуючи міський ландшафт стилістично недоречними архітектурними об'єктами.

Висновки. Вивчення стану досліджуваної проблеми показало, що історичні центри сучасних міст з багатовіковою історією здебільше втратили або ж частково зберегли визначально закладені в них оборонну, презентаційну, політичну, економічну, культурну та соціальну функції.

За результатами дослідження архітектури та містобудівної організації історичного міста Старокостянтинова виявлено актуальну потребу у пошуку та реалізації нових науково обґрунтованих підходів щодо вирішення багатоаспектних проблем реконструкції історичних міст – як пам'яткового архітектурно-містобудівного утворення.

Узагальнення результатів ретроспективного аналізу розвитку міста Старокостянтинова дає змогу розкрити історичні урбанізаційні процеси, виявити особливості надання маґдебурзького права містам та економічного розвитку поселень, визначити принципи формування планувально-композиційної структури малих історичних міст, виявити проблеми та намітити передумови збереження і реконструкції центральної частини таких міст. При цьому основним напрямком їх практичної реалізації має стати регенерація історично втраченого головного містобудівного елемента центральної частини міста – ринкової площі з прилеглою до неї територією.

З аналізу європейського досвіду витікає, що реконструкція історичних центрів міст передбачає охорону, реставрацію, відбудову втрачених важливих споруд та пристосування історично сформованого міського середовища до нових потреб городян, зокрема, реконструкцію інженерно-технічної інфраструктури та розв'язання соціально-економічних проблем місцевої громади. У результаті започаткованого дослідження передбачається запропонувати методичні рекомендації, спрямовані на підвищення ефективності збереження культурно-історичної архітектурно-містобудівної спадщини, інтенсивності використання історико-культурного потенціалу історичного міста та надання історичним містам сучасної функціональної наповненості, що сприятиме туристичному та економічному розвитку міста.

Список використаних джерел

1. Бевз М.В. Методологічні основи збереження та регенерації заповідних архітектурних комплексів історичних міст: автореф. дис. ... докт. арх.: спец. 18.00.01 – Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури / М. В. Бевз– Харків, 2004. – 32 с.
2. Заболотний В. О. Основные принципы приспособления памятников архитектуры оборонного зодчества УССР для современных функций : дис. канд. арх. наук : 18.00.02 / Заболотний В. О. – Київ, 1990. – 208 с.

3. Каплінська М.В. Архітектурно-містобудівні принципи регенерації ринкових площ історичних міст західного регіону України: автореф. дис. ... канд. арх.: 18.00.01 / М.В. Каплінська. – Львів, 2016. – 24 с.
4. Лесик О. В. Принципи реставрації пам'яток архітектури. Традиції та новаторство / О. В. Лесик. // Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури. – 2013. – №21. – С. 97–103.
5. Лещенко Н.А. Принципи реконструкції архітектурних споруд історичних ансамблів малих міст Західної України: автореф. ... канд. арх.: 18.00.01 / Лещенко Н. А. – Київ, 2000. – 19 с.
6. Прибега Л. Охорона та реставрація архітектурно-містобудівної спадщини України: методологічний аспект / Л. Прибега. – Київ, 2009. – 304 с.
7. Под'япольський С.С. Реставрація пам'яток архітектури / С.С.Под'япольський, Г.Б. Бессонов, Л.А. Беляєв, Т.М. Постникова. – Москва: Стройиздат, 1988. – 261с.
8. Рибчинський О.В. Формування та ревіталізація середмість історичних міст України: дис. ... докт. арх.: 18.00.01 / Рибчинський О. В. – Львів, 2017. – 435 с.

Аннотація

Дорошенко Ю. А., доктор технічних наук, професор, завідуючий кафедрою архітектури Національного авіаційного університета.

Мирошникова Е. Б., магістрант кафедри архітектури Національного авіаційного університета.

Предпосылки регенерации центральной части исторических городов Украины (на примере города Староконстантинов Хмельницкой области).

В статье, по результатам предварительного анализа, определены подходы к сохранению и реставрации архитектуры исторических центров городов Украины на примере города Староконстантинов Хмельницкой области.

Ключевые слова: регенерация, памятники архитектуры, историко-культурное наследие, градостроительные структуры, архитектурные доминанты, исторический центр города.

Annotation

Y. Doroschenko, Doctor of Technical Sciences, Professor, National Aviation University.

K. Myroshnikova, Master of Arts, National Aviation University.

The prerequisite for regeneration of the center part of Ukrainian historic cities. (Evidence from the city Starokostiantyniv of Khmelnytskyi region).

In the article, based on the results of the preliminary analysis, approaches to the preservation and restoration of the architecture of the historical centers of Ukrainian cities by the example of the city of Starokonstantinov Khmelnytsky region are determined.

Keywords: regeneration, monuments of architecture, historical and cultural heritage, town-planning structures, architectural dominants, historical center of the city.